

รายงานสืบเนื่อง

การประชุมสัมมนาวิชาการนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ
เครือข่ายบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ ครั้งที่ 16

และ

การประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ครั้งที่ 3
“งานวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น”

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

ร่วมกับเครือข่ายบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ

22 กรกฎาคม 2559

ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

กลยุทธ์การพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้
ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลงมูลเหล็ก ตำบลงมูลเหล็ก อำเภอเมือง
จังหวัดเพชรบูรณ์

The Golden Mango Farmers Group's Development Strategy in
Dongmonlek Administrative Organization, Muang District,
Phetchabun Province

ศรีเสด็จ กองแกน¹

Srisadej Kongkaen¹

¹อาจารย์ประจำสาขาวิชาการบริหารการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง กลยุทธ์การพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ มีวัตถุประสงค์1) เพื่อศึกษาสภาพการรวมกลุ่มและปัญหาของกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ขององค์การบริหารส่วนตำบลงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ 2) เพื่อสร้างกลยุทธ์พัฒนากลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ขององค์การบริหารส่วนตำบลงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) วิจัยดำเนินการวิจัยประชากรที่ศึกษาครั้งนี้คือ โดยทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกลุ่มตัวอย่างจากประชากร จำนวน 20 คน และการประชุมสนทนากลุ่ม(Focus Group)

ผลการวิจัยพบว่า กลยุทธ์และแนวทางปฏิบัติในการดำเนินการพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรมี ดังนี้

1. เกษตรกรมีการใช้สารเคมีตามรายการสารเคมีที่ประเทศคู่ค้าอนุญาตให้ใช้ตามคำแนะนำของนักวิชาการเกษตร
2. การเก็บรักษาและขนย้ายผลผลิตผลในสวนของเกษตรกร เกษตรกรมีสถานที่เก็บรักษาสะอาด มีอากาศถ่ายเทได้ดี สามารถป้องกันการปนเปื้อนจากวัตถุแปลกปลอม วัตถุอันตรายและสัตว์พาหะนำโรค อุปกรณ์และพาหะในการขนย้ายสะอาด ปราศจากการปนเปื้อนสิ่งอันตราย และมีวิธีการขนย้ายผลผลิตมะม่วงอย่างระมัดระวัง เพื่อมิให้เกิดรอยขีด
3. มีการบันทึกข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับการใช้วัตถุอันตราย การบันทึกข้อมูลการสำรวจศัตรูพืชและการป้องกัน การบันทึกแหล่งที่มาของปัจจัยการผลิต ตลอดจนบันทึกรายละเอียดต่างๆ ในการผลิตมะม่วงในแต่ละขั้นตอนของเกษตรกร
4. การผลิตมะม่วงโดยการห่อผลมะม่วงในระยะเวลาที่เหมาะสมตามหลักวิชาการ และห่อด้วยถุงกระดาษที่กำหนด โดยที่ได้มีการสำรวจ การเข้าทำลายและมีการป้องกันกำจัดศัตรูพืช หากเกิดการระบาดของศัตรูพืช เกษตรกรก็ใช้ยากำจัดศัตรูพืชตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่และตามฉลาก
5. ด้านการเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว จะเก็บเกี่ยวมะม่วง ในระยะเวลาที่แก่จัด มีการใช้กรไกรที่คมและสะอาด ตัดข้อผลจากต้น อุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บเกี่ยวสะอาด ไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อคุณภาพและปนเปื้อนสิ่ง

อันตรายต่อผู้บริโภค สถานที่เก็บรักษาสะอาด อากาศถ่ายเทได้ดี อุปกรณ์และพาหนะในการขนย้ายก็สะอาด มีการคัดแยกผลผลิตที่ไม่ได้คุณภาพออก ผลผลิตที่ส่งให้ผู้บริโภคจึงมีคุณภาพตามข้อกำหนด

คำสำคัญ : กลยุทธ์การพัฒนา มะม่วงน้ำดอกไม้ ตำบลงมูลเหล็ก

Abstract

This research intends to 1)examine general context and problems of establishing the golden mango gardener group in Dongmoonlek Administrative Organization, Muang district, Phetchabun province, 2)recommend guidelines for the group's development strategy. The research methodology conducted with the population consisted of a focus group and in-depth interviews with 20 people from the population.

Strategies to development, as found according to the research, are as follows:

1. Mango farmers who use chemicals should follow instructions on the level as suggested by the Department of Agriculture. The suggestions provided a list of chemicals permitted in the trading partnered countries.

2. The farmers' produce storage and shipment indicated they had a clean and airy storehouse; able to guard against contamination, introduction of dangerous objects, and disease vectors. The equipment and vehicles were in good conditions without serious contaminant. Additionally, shipment was operated to prevent bruising of the fruit.

3. Development of GAP systems was required to make data records and general information regarding to dangerous materials, data recording of weed and prevention, source records of production factors including diverse details significant for each production procedure of the golden mango.

4. Mango production requires beautiful skin and lack of pests. Accordingly, the farmers had to wrap mango fruits for an appropriate period of time according to suggested principles. In the process of wrapping the mangos, the farmers had surveyed and explored, eradicated and prevented the pest. If an outbreak occurs, the farmers used herbicide according to the state agriculturalists' and label's instructions.

5. Harvesting and post-harvesting: the mango farmers necessarily harvested their ripe mango fruits in the appropriate period of time, using sharp and clean scissors to cut the stem in order to not affect quality or contaminate the final product. The tools used were clean and without risk of introducing foreign objects. Moreover, good-and-airy-conditioned storehouse, clean equipment and

transport vehicles were in good conditions, and low quality product separation processes all functioned according to recommended guidelines.

บทนำ

มะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้เป็นพืชเศรษฐกิจ ชนิดหนึ่งที่หารายได้มาสู่จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้จะต้องผลิตมะม่วงน้ำดอกไม้ให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการส่งออกจึงจะเป็นที่ยอมรับของตลาดผู้บริโภค และเกษตรกรก็จะได้ราคาผลผลิตที่สูงตามคุณภาพของผลผลิต ส่วนแนวทางการแก้ไขปัญหาพ่อค้าคนกลางกดราคาระนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรจะประสานงานและเชื่อมโยงกับผู้ส่งออกเพื่อส่งเสริมการทำการค้าผลผลิตมะม่วงน้ำดอกไม้แบบมีการทำพันธสัญญาซื้อขายให้แก่เกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้ ในการนี้ ก้าวแรกของการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตมะม่วงน้ำดอกไม้ให้ได้คุณภาพตามมาตรฐานการส่งออกเบื้องต้น คือ การผลิตตามกระบวนการเกษตรที่ดี ที่เหมาะสมจำเป็นต้องพัฒนาที่เกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้ให้มีความรู้ความเข้าใจและมีเจตคติที่ดีต่อมาตรฐานกระบวนการผลิตตามมาตรฐานเกษตรที่ดีที่เหมาะสม และการทำการค้าแบบมีพันธสัญญาซื้อขายซึ่งใน มีพื้นที่ปลูกมะม่วงทั้งหมด 2,331 ไร่ เกษตรกรผู้ปลูกมะม่วง 569 ครัวเรือน มีพื้นที่ปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้ 1,481 ไร่ เกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้ 271 ครัวเรือน (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2556) การส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพการผลิตมะม่วงของภาครัฐจึงมีความสำคัญเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาระบบการผลิตมะม่วงน้ำดอกไม้ให้แก่เกษตรกร ทำให้ผลผลิตมะม่วงน้ำดอกไม้ได้คุณภาพ สะอาดและปลอดภัย เป็นที่ยอมรับของตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ และสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร พร้อมทั้งพัฒนาเกษตรกรเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่ประชาคมอาเซียน โดยระบบการผลิตจะต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป จากความสำคัญดังกล่าวผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาถึงบริบทและสภาพการรวมกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ ตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร มีศักยภาพในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ ตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์อย่างไร และกลยุทธ์ในการพัฒนากลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ที่เหมาะสมและเป็นได้ในการปฏิบัติควรเป็นอย่างไร เพื่อเป็นแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรและเป็นแนวทางในการการพัฒนากลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ ตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ และจะเป็นแนวทางการพัฒนากลุ่มเกษตรกรให้มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการรวมกลุ่มและปัญหาของกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ขององค์การบริหารส่วนตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์
2. เพื่อสร้างแนวทางในการพัฒนากลยุทธ์กลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ขององค์การบริหารส่วนตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นข้อมูลและแนวทางในการแก้ไขปัญหาของกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ ขององค์การบริหารส่วนตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์
2. เป็นกลยุทธ์การพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ ขององค์การบริหารส่วนตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์

ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษา กลยุทธ์การพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ขององค์การบริหารส่วนตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ มีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหาการศึกษาครั้งนี้มุ่งเน้นศึกษาข้อมูลสภาพปัญหาของกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ขององค์การบริหารส่วนตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของกลุ่มเกษตรกร และมุ่งแสวงหากลยุทธ์ในการพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ขององค์การบริหารส่วนตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์
 2. ขอบเขตด้านพื้นที่การศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษาเฉพาะกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ในพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์
 3. ขอบเขตด้านประชากรประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ เกษตรกรและกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ขององค์การบริหารส่วนตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 20 คน
 4. ขอบเขตด้านเวลาการศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษาสภาพเกษตรกรและกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ขององค์การบริหารส่วนตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ระหว่าง 1 พฤศจิกายน 2557 – 10 ธันวาคม 2558
- นิยามคำศัพท์เฉพาะ**

ในการศึกษา กลยุทธ์การพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ขององค์การบริหารส่วนตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ มีนิยามคำศัพท์เฉพาะ ดังนี้

กลยุทธ์การพัฒนา หมายถึง วิธีการที่เลือกขึ้นมาเพื่อช่วยเปลี่ยนแปลงให้เกิดความเจริญก้าวหน้าและความสำเร็จ ในการรวมกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ ในตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์

เกษตรกร หมายถึง เกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ ในตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมืองจังหวัดเพชรบูรณ์

กลุ่มเกษตรกร หมายถึง กลุ่มของเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ ในตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์

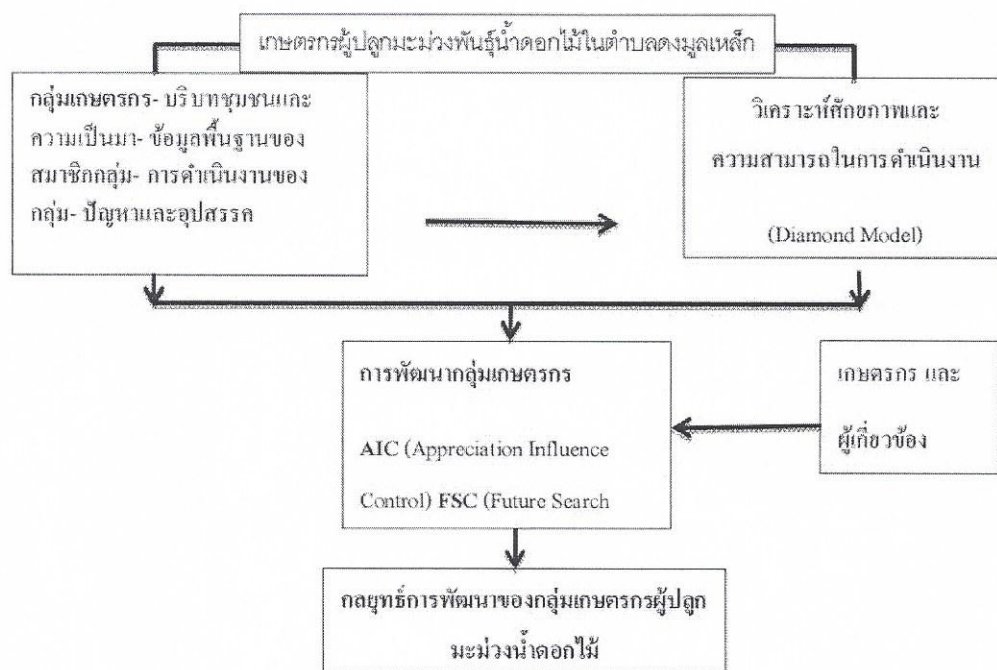
การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าดีขึ้น ทำให้อยู่เย็นและถาวรของกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ ในตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์

ความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร หมายถึง ศักยภาพ และความสามารถในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ ในตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

งานวิจัยกลยุทธ์การพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ขององค์การบริหารส่วนตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ มีแนวคิดและกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาสำรวจข้อมูลกลุ่มเกษตรกร บริบทชุมชน และความเป็นมา ข้อมูลพื้นฐานของสมาชิกกลุ่ม การดำเนินงานของกลุ่ม ปัญหาและอุปสรรค และวิเคราะห์ Diamond Model กลุ่มเกษตรกร ในเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน
2. มีการเรียนรู้และศึกษาสภาพปัญหาร่วมกันโดยใช้กิจกรรม AIC (Appreciation Influence Control) และ FSC (Future Search Conference) เพื่อเพิ่มความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร โดยเน้นการทำงานเป็นเครือข่ายกับชุมชนและหน่วยงานที่ให้การสนับสนุน ได้แก่ เจ้าหน้าที่เกษตรตำบล เจ้าหน้าที่พัฒนากรตำบล ตัวแทนองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำเกษตรกรชุมชนธรรมชาติ และเกษตรกร
3. พัฒนากลยุทธ์โดยยึดการพัฒนาจากการเริ่มต้นของสมาชิกกลุ่มเกษตรกรในชุมชน โดยเน้นผลประโยชน์ของสมาชิกกลุ่มเกษตรกรและชุมชนเป็นหลัก เป็นแนวคิดและกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการศึกษาวิจัยการวิจัยครั้งนี้ เป็นการประยุกต์วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR : Participatory Action Research) เป็นการวิจัยที่ผสมผสานการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) รวมทั้งวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เข้าด้วยกันวิเคราะห์ศักยภาพ

และความสามารถในการดำเนินงาน (Diamond Model) กิจกรรม SWOT เป็นการวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาสและอุปสรรคของกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และข้อมูลข่าวสาร ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจสภาพปัญหา ข้อจำกัด ความต้องการและศักยภาพของผู้ที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและกำหนดแนวทางในการพัฒนาให้ตรงกับความต้องการของกลุ่มเกษตรกรที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงกิจกรรม FSC (Future Search Conference) คือ การประชุมเพื่อสร้างอนาคตร่วมกันโดยเป็นการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work shop) ของกลุ่มเกษตรกรโดยเฉพาะและมีส่วนเกี่ยวข้องมาร่วมกันทำงานและสร้างวิสัยทัศน์ (Vision) ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยได้จากการสัมภาษณ์โดยเก็บข้อมูลจากเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ และการประชุมสนทนากลุ่มเกษตรกรร่วมกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เอกสารทางวิชาการ รายงานวิจัย วารสาร สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ข้อมูลทางสถิติ เอกสารจากผู้วิจัยอื่นที่ได้ศึกษาไว้ก่อนแล้ว และข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ดังนี้

4.1 ผู้ให้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) จำนวนเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ มีทั้งสิ้น 20 คน ประกอบด้วย

1. นาย ไตรรัตน์ เปียถนอม	ปลูกจำนวน 100 ไร่
2. นายสมพงษ์ พรหมศักดิ์	ปลูกจำนวน 30 ไร่
3. นายเริ่ม ก้อนทอง	ปลูกจำนวน 12 ไร่
4. นายสวาส จิตแพช	ปลูกจำนวน 11 ไร่
5. จ ส อ.เพ็ญ ยาโต	ปลูกจำนวน 1 ไร่ 2 งาน
6. นายอภิชาติ สิงห์เกษมศักดิ์	ปลูกจำนวน 14 ไร่
7. นายยุโรป ลำซม	ปลูกจำนวน 9 ไร่
8. นายอรุณ สีสมร	ปลูกจำนวน 6 ไร่
9. จ ส อ.ชาญ เนตรภู	ปลูกจำนวน 6 ไร่
10. นายสมศักดิ์ ทัดข่อม่วง	ปลูกจำนวน 9 ไร่
11. นายอรุณ ก้อนทอง	ปลูกจำนวน 8 ไร่
12. นายเม็ก นักระบำ	ปลูกจำนวน 9 ไร่
13. นายมิ่ง จักรแพง	ปลูกจำนวน 3 ไร่
14. นายไพล แก้วแท้	ปลูกจำนวน 5 ไร่
15. นายบุญสม ศรีสมร	ปลูกจำนวน 8 ไร่
16. นายเงิน นาดเพชร	ปลูกจำนวน 12 ไร่
17. นายพิเชียร ระวีระ	เกษตรจังหวัดเพชรบูรณ์
18. นายเอน ก้อนทอง	นายกองค์การบริหารส่วนตำบลดงมูลเหล็ก

19. นายสุชาติ น้อยคนตี

ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลงมูลเหล็ก

20. อุดม เลิศวิหะสกุล

นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรจังหวัดเพชรบูรณ์

การสนทนากลุ่ม (Focus Group) มีการประชุมสนทนากลุ่ม (Focus Group) ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการประชุมสนทนากลุ่มในการศึกษาเพื่อหากลยุทธ์ในการพัฒนา โดยกำหนดผู้ร่วมประชุมสนทนา คือ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มเจ้าหน้าที่ภาครัฐ และกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบการสัมภาษณ์ (Interview) ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจถึงแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกลยุทธ์การพัฒนาและปัญหาทางด้านการเกษตร รวมทั้งข้อมูลของพื้นที่ที่ศึกษาลักษณะกายภาพบริบทในพื้นที่ภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อนำมาใช้ในการกำหนดเป็นแนวทางการสัมภาษณ์ มีประเด็นในการสัมภาษณ์ ดังนี้

1. บริบทชุมชน และความเป็นมา ตำบลงมูลเหล็กในปัจจุบันเป็นอย่างไร
2. ลักษณะของการทำการเกษตรของเกษตรกรในปัจจุบันเป็นอย่างไร
3. ในการปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ในพื้นที่ตำบลงมูลเหล็กให้ประสบผลสำเร็จมีปัจจัยที่สำคัญคืออะไร
4. ปัญหาการเกษตรของเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ในตำบลงมูลเหล็กมีลักษณะและสาเหตุจากอะไร
5. จุดมุ่งหมายในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ในตำบลงมูลเหล็กในปัจจุบันเป็นอย่างไร
6. วิธีการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้
7. ศักยภาพและความพร้อมของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้
8. การบริหารจัดการภายในกลุ่มของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้
9. อุปสรรคที่ขัดขวางการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ในตำบลงมูลเหล็กคืออะไร
10. แนวทางการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ในตำบลงมูลเหล็กต้องการคืออะไร

11. ศักยภาพและความพร้อมของผู้นำกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้

12. แนวทางการส่งเสริมการเกษตรขององค์การบริหารส่วนตำบลตำบลงมูลเหล็กดำเนินการอย่างไร

แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยได้ใช้แบบบันทึกการสนทนากลุ่มในการศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลจากการประชุมสนทนากลุ่ม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาทำวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ ตำบลงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลโดยกำหนดสถานภาพของผู้วิจัยเป็นผู้ทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูลโดยการแนะนำตัวและสนทนาอย่างเป็นกันเองเพื่อให้ได้รับการสนับสนุนการเข้าถึงข้อมูลอย่างเต็มที่ ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth

Interview) ผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์และขออนุญาตบันทึกเสียงการสัมภาษณ์เพื่อรักษาเวลาในการบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ เริ่มสัมภาษณ์สภาพความเป็นอยู่ การดำเนินการ ปัญหาและอุปสรรค นอกจากนั้นการสัมภาษณ์จะมีความยืดหยุ่นมากวิธีการสัมภาษณ์ของผู้วิจัยจึงทำแบบเป็นทางการเน้นการพูดคุยเพื่อสร้างความเชื่อมั่นในตัวของผู้วิจัยและงานวิจัย ผู้วิจัยได้เข้าพื้นที่เพื่อทำการสัมภาษณ์ให้เป็นไปตามระเบียบวิธีวิจัยที่กำหนดไว้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) มาตรวจสอบความถูกต้อง การตรวจสอบความถูกต้อง โดยการตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้รับมานั้นถูกต้องหรือไม่จาก 3 แหล่ง คือ แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล เพื่อตรวจสอบข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกัน โดยการวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยวิธีหลัก คือ ใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) เป็นการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงบรรยายโดยการประมวลข้อสรุปที่ได้ในพื้นที่ทำการวิจัย/วิเคราะห์ข้อมูลการประชุมกลุ่มสนทนา นำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อทำการจำแนกข้อมูลหา ฉันทามติ (Consensus) และนำข้อมูลสรุปเป็นความคิดเห็นของกลุ่มโดยพิจารณาจากคำตอบที่ได้รับว่ามีความเป็นเอกพันธ์และฉันทามติ (Consensus) ของกลุ่มจากนั้นนำข้อมูลมาเขียนสรุปรายงานเชิงพรรณนา อธิบายรายละเอียด

อภิปรายผลการวิจัย

1.1 ผลจากคำปรึกษาวิเคราะห์กลุ่ม ในเรื่องบริบทชุมชนและความเป็นมาของกลุ่มเกษตรกร

ความเป็นมาของกลุ่มเกษตรกร เป็นลักษณะการดำเนินงานของครัวเรือนเกษตรกรที่สามารถสร้างรายได้เป็นอาชีพของคนในหมู่บ้านคลองบง หมู่ 3 ตำบลงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งการปลูกเป็นมะม่วงพันธุ์ทั่ว ๆ ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรเนื่องจากตลาดอยู่ภายในประเทศเป็นหลัก

ระยะเริ่มต้น การปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ในจังหวัดเพชรบูรณ์ เริ่มจากการทดลองปลูกมะม่วง ของนายไตรรัตน์ เปียถนอม เริ่มปลูกมะม่วงครั้งแรก ในปี 2530 บนพื้นที่ประมาณ 20 ไร่ ต่อมาปี 2540 นายไตรรัตน์ จึงได้ทำการศึกษาแนวทางการผลิตมะม่วงให้มีคุณภาพที่ดีขึ้นโดยได้ไปศึกษาดูงานที่กลุ่มเกษตรกรจังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดพิจิตร และจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นกลุ่มเกษตรกรที่สามารถทำการส่งออกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ที่เป็นต้องการของตลาด ผู้บริโภคในต่างประเทศ จึงได้ตัดสินใจปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้สีทอง แคมแปลงมะม่วงพันธุ์เขียวเสวย หนองแซง และฟ้าลั่น ในพื้นที่จำนวน 40 ไร่ โดยใช้ความรู้ที่ได้จากการศึกษาดูงานมาทดลองทำในพื้นที่ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปลูกมะม่วงในพื้นที่มาเป็นมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้สีทองทั้งหมดในพื้นที่ 100 ไร่ จากข้อมูลที่ทำการศึกษาและตัดสินใจปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้สีทอง และได้ผลผลิตเป็นที่ต้องการของต่างประเทศมากขึ้น ประกอบกับเกษตรกรที่เป็นสมาชิกของกลุ่มจังหวัดฉะเชิงเทรา พิจิตร และพิษณุโลก มีรายได้และชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

1.2 ข้อมูลพื้นฐานของสมาชิกกลุ่ม

ในปัจจุบันกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ มีจำนวนสมาชิก 16 คน

ลักษณะการดำเนินงานของกลุ่ม มีการจัดโครงสร้างการดำเนินงาน

มีการกำหนดโครงสร้างคณะทำงานในลักษณะของความร่วมมือกันเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกลุ่ม มีลักษณะการจัดโครงสร้างแบบไม่เป็นทางการตามความเชี่ยวชาญของแต่ละบุคคล มีการมอบหมายบทบาทหน้าที่ของ กรรมการแต่ละคน โดยมีนาย ไตรรัตน์ เปียถนอม เป็นผู้นำของกลุ่ม สมาชิกกลุ่มทั้ง 16 คน

มีการแบ่งงานกันตามระดับการดำเนินงาน

ระดับบุคคล งานส่วนตัวของเกษตรกรแต่ละครอบครัวมีการดำเนินงานเฉพาะในส่วนมะม่วงของเกษตรกรแต่ละบุคคล

ระดับกลุ่ม งานส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรฯ ร่วมกันเรียนรู้และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน และร่วมกับ หน่วยงานภายนอก

ระดับเครือข่าย งานเครือข่ายของกลุ่มเกษตรกรฯ มีการประสานความร่วมมือกับเกษตรกรกลุ่มต่างๆ เพื่อ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีลักษณะของการติดต่อประสานงานและการสร้างความร่วมมือในการเรียนในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และยังสนับสนุนการผลิตระหว่างกลุ่มเกษตรกรอื่นๆด้วย

ระบบเศรษฐกิจและสวัสดิการชุมชน กลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล ดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ มีแหล่งเรียนรู้ร่วมกัน

ผลผลิต และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นผลจากการรวมกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ในเขตองค์การบริหารส่วน ตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ มีต่อเกษตรกรและสังคมเกษตรกรรมมีรายได้เพิ่มขึ้น เพราะการทำสวน มะม่วงน้ำดอกไม้ จะมีผลผลิตออกอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง และได้กำไรมากกว่าการทำนา มีการกระจายงานและกระจาย รายได้ไปสู่ประชาชนในชุมชน โดยการจ้างแรงงานทำให้เกษตรกรมีความสุขสามารถเลี้ยงชีพด้วยความพอเพียงไม่สร้าง ภาระให้สังคมทุกระดับ

1. ด้านการใช้วัตถุดิบทรายทางการเกษตร เกษตรกรต้องดำเนินการโดยใช้ตามคำแนะนำหรืออ้างอิงคำแนะนำ ของกรมวิชาการเกษตร หรือคำแนะนำในฉลากที่ขึ้นทะเบียนกับกรมวิชาการเกษตร มีการใช้สารเคมีตามรายการสารเคมี ที่ประเทศคู่ค้าอนุญาตให้ใช้ และไม่มีการใช้วัตถุดิบทราย ที่ระบุในทะเบียนวัตถุดิบทราย ทางกรมวิชาการเกษตรที่ห้ามใช้ เกษตรกรต้องมีการเก็บรักษาวัตถุดิบทางการเกษตรเป็นสัดส่วน แยกจากที่พักอาศัย และสถานที่ประกอบอาหาร

2. ด้านการเก็บรักษาและการขนย้ายผลผลิต การเก็บรักษาและขนย้ายผลผลิตในสวนของเกษตรกร เป็นส่วนที่ สำคัญ เกษตรกรมีสถานที่เก็บรักษาสะอาด มีอากาศถ่ายเทได้ดี สามารถป้องกันการปนเปื้อนจากวัตถุแปลกปลอม วัตถุ อันตรายและ สัตว์พาหะนำโรค อุปกรณ์และพาหนะในการขนย้ายสะอาด ปราศจากการปนเปื้อนสิ่งอันตราย เกษตรกรมี การขนย้ายผลผลิตมะม่วงอย่างระมัดระวัง เพื่อมิให้เกิดรอยขีด

3. การผลิตตามระบบจัดการคุณภาพ GAP ต้องมีการบันทึกข้อมูล การบันทึกข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับการใช้วัตถุดิบ ทราย การบันทึกข้อมูลการสำรวจศัตรูพืชและการป้องกัน การบันทึกแหล่งที่มาของปัจจัยการผลิต ตลอดจนบันทึก รายละเอียดต่างๆ ในการผลิตมะม่วงในแต่ละขั้นตอนของเกษตรกร เนื่องจาก ส่วนใหญ่เกษตรกรจะทำการจดจำและอาศัย ประสบการณ์ในการทำงานเป็นหลัก แต่เกษตรกรจำเป็นต้องบันทึกข้อมูลต่าง ๆ ให้ครบถ้วน

4. การผลิตมะม่วง ผลผลิตต้องมีผิวสวย ปลอดจากศัตรูพืช การจัดการเรื่องผลผลิต ผิวสวย เกษตรกรต้องทำการ ห่อผลมะม่วงในระยะเวลาที่เหมาะสมตามหลักวิชาการ และห่อด้วยถุงกระดาษที่กำหนด โดยที่เกษตรกรได้มีการสำรวจ การเข้าทำลายและมีการป้องกันกำจัดศัตรูพืช เช่น เพลี้ยไฟ หนอนผีเสื้อ เเจาะผลมะม่วง และ แมลงวันผลไม้ หากเกิดการ

ระบาดของศัตรูพืช เกษตรกรก็ใช้ยากำจัดศัตรูพืชตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่และตามฉลากยา โดยใช้ในระยะเวลาที่เหมาะสม ต้องมีการเตรียมต้นหลังการเก็บเกี่ยว ตัดแต่งกิ่ง การใส่ปุ๋ย การป้องกันกำจัดโรคที่สำคัญ การป้องกันการกำจัดวัชพืช และการจัดการเพื่อยับยั้งการแตกใบอ่อน การพ่นปุ๋ยทางใบ ต้องเตรียมต้นก่อนการออกดอก การชักนำให้ออกดอก การใช้สารกระตุ้นการออกดอก และในระยะออกดอกถึงก่อนการเก็บเกี่ยว การป้องกันการทำลายช่อดอก การจัดการเพื่อผลิตมะม่วงที่ปลอดจากศัตรูพืช การห่อผลมะม่วง การจัดการเพื่อผลิตมะม่วงปลอดจากสารพิษตกค้างการเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว การพิจารณาเก็บเกี่ยวและการคัดแยกผลผลิต การป้องกันการคละปนของผลผลิต

5. ด้านการเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว เกษตรกรผู้ปลูกมะม่วง ต้องเก็บเกี่ยวมะม่วง ในระยะเวลาที่เหมาะสม มีการใช้กรรไกรที่คมและสะอาด ตัดช่อผลจากต้น อุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บเกี่ยวสะอาด ไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อคุณภาพและปนเปื้อนสิ่งอันตรายต่อผู้บริโภค สถานที่เก็บรักษา สะอาด อากาศถ่ายเทได้ อุปกรณ์และพาหนะในการขนย้ายก็สะอาด มีการคัดแยกผลผลิตที่ไม่ได้คุณภาพออก ผลผลิตที่ส่งให้ผู้บริโภค จึงมีคุณภาพตามข้อกำหนด

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัยและการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. สำนักงานเกษตรจังหวัดเพชรบูรณ์ ควรจัดให้มีการอบรมให้ความรู้กับเกษตรกรผู้ผลิตมะม่วงส่งออกเกี่ยวกับแนวทางในการจัดทำข้อมูลการผลิต การวางแผนการผลิตภายในกลุ่ม การคาดการณ์ปริมาณผลผลิตล่วงหน้าเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนการตลาด การทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย เพื่อให้ทราบต้นทุนการผลิตที่แท้จริงในการผลิตมะม่วงเพื่อการส่งออก และควรมีการอบรมเสริมความรู้ด้านเทคนิคการลดต้นทุนการผลิต รวมไปถึงจะต้องมีการประเมินและติดตามผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

2. กระบวนการพัฒนาศักยภาพเกษตรกร และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม เกษตรกรต้องกำหนดเป้าหมายร่วมกันโดยผ่านการประชุมที่สมาชิกมีส่วนได้แสดงความคิดเห็น และภาคีรัฐควรสนับสนุนด้วยข้อมูล จนกระทั่งสมาชิกของกลุ่มปรับกระบวนการทัศนคติของการทำงาน และมีการสื่อสารร่วมกันในระดับกลุ่มมากขึ้น

3. ควรทำศึกษาในเรื่องเทคนิคการผลิตมะม่วงส่งออกของแต่ละกลุ่ม เพื่อค้นหาเทคนิคการผลิตที่ทำให้กลุ่มเกษตรกรประสบความสำเร็จในการผลิตมะม่วงส่งออก และนำเอาองค์ความรู้ที่ได้มาปรับใช้ร่วมกัน ช่วยลดข้อติดขัดของแต่ละกลุ่ม อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้ประธานกลุ่มและสมาชิกกลุ่มแต่ละกลุ่มหันมาปรึกษาหารือร่วมกันในด้านเทคนิคการผลิต เพื่อพัฒนากระบวนการผลิตให้คุณภาพ สร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตมะม่วงส่งออกคุณภาพดี

เอกสารอ้างอิง

กรมส่งเสริมการเกษตร (2556) แผนยุทธศาสตร์กรมส่งเสริมการเกษตรพ.ศ. 2556 – 2559. กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมการเกษตร.

กลุ่มงานส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์เกษตรสำนักพัฒนาเกษตรกรมส่งเสริมการเกษตร.

(2547) ผลิตภัณฑ์มะม่วง 2547 สำนักพัฒนาเกษตรกรมส่งเสริมการเกษตร.

กลุ่มส่งเสริมและพัฒนาการผลิต สำนักงานเกษตรจังหวัดอ่างทอง. (2552). วิสาหกิจชุมชน กลุ่มผู้ผลิตมะม่วงเพื่อการส่งออก จังหวัดอ่างทอง. วรศิลป์ การพิมพ์, อ่างทอง.

- โกวิทย์ พวงงาม. (2545). การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. ม.ป.ท.
- จักรพงษ์ รีมแจ่ม. กระบวนการผลิตลำไยอบแห้งส่งออกของกลุ่มทำสวน ตำบลมะเขือแจ้
อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550.
- ครรชิต รองเดช (2557) การวิเคราะห์ศักยภาพการผลิตมะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้ ชุมชนหนองแดงเม เพื่อการส่งออก
สู่ตลาดอาเซียน กรณีศึกษา: ประเทศมาเลเซียและสิงคโปร์. วิทยาลัยพาณิชยศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- दनัย ศิริบุรี. (2553). การวางแผนเชิงกลยุทธ์เพื่อการพัฒนาธุรกิจการส่งออกมะม่วง: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน
บ้านแฮด อำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น ปี 2552. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ดาเรศร์ กิตติโยภาส, รุติกานต์ กลัมพสุต, นฤมล ลดาวัลย์ ณ อยุธยา (2555) ศึกษากระบวนการห่วงโซ่
อุปทานและโลจิสติกส์มะม่วงส่งออกในเขตภาคกลางและภาคเหนือ. การประชุมวิชาการสมาคมวิศวกรรมเกษตร
แห่งประเทศไทย ครั้งที่ 13 4-5 เมษายน 2555 จังหวัดเชียงใหม่.
- ธนากร พูลทวี (2553). การจัดการการผลิตมะม่วงของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านแฮด อำเภอบ้านแฮด จังหวัด
ขอนแก่น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ธวัชชัย รัตนชเลศ และคณะ (2552) การใช้แนวทางกลุ่มยุทธศาสตร์เพื่อปรับปรุงขีดความสามารถของเกษตรกร
ผู้ผลิตมะม่วงส่งออก. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ธัญลักษณ์ ตาสุข (2557) การจัดการการผลิตมะม่วงน้ำดอกไม้ของเกษตรกรในอำเภอวังทองจังหวัด
พิษณุโลก วิทยานิพนธ์เกษตรศาสตรมหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สุจิตา ฉิมอ่อง (2557) เจตคติของเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้ที่มีต่อมาตรฐานเกษตรดี
เหมาะสมและการผลิตแบบมีสัญญาซื้อขายในอำเภอกุยบุรีจังหวัดประจวบคีรีขันธ์.
วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิตแขนงวิชาการจัดการทรัพยากรเกษตร
สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สุกัญญา อธิปอนันต์ (2550) กลยุทธ์การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง. กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริม
การเกษตร.
- สุวิชา มิ่งขวัญ. (2552) ความเข้าใจเกี่ยวกับ “คลัสเตอร์”. เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเครือข่าย
ผู้ผลิต มะม่วง ระดับประเทศ ครั้งที่ 1. 5 มีนาคม 2552. ห้องประชุมกรมส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริม
การเกษตร, กรุงเทพฯ. 4 น.
- สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร. (2548). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาเกษตรกรสาวไหมชุมชน. กรุงเทพฯ :
สำนักเศรษฐกิจการเกษตรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์ 21 เซ็นจูรี่.
- สำนักเศรษฐกิจการเกษตร. (2556). ข้อมูลพื้นฐานเศรษฐกิจการเกษตรปี 2555. นนทบุรี : ชุมชน
สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัดสาขา 4

สำนักมาตรฐานการศึกษา, (2545). ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ชุดวิชาการวิจัยชุมชน. กรุงเทพมหานคร:
เอส. อาร์.พรินต์ติ้ง.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.). (2549) CDA คืออะไร? (ระบบ
ออนไลน์). แหล่งข้อมูล <http://www.nesdb.go.th/national/competitiveness/attach/data/CDAคืออะไร.pdf>
pdf สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร .(2553). มะม่วงเพื่อการส่งออก. (Online). สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม
2558 สืบค้นจาก <http://phtnet.org/phtic-research/view-article.asp?aID=10> [02/03/ 2554].